

Sürdürülebilir Sürecinde Yeşil Ekonomide Kadın Girişimciliğin Rolü

Suna Köse*

Öz

Dünyada insan nüfusunun, sanayileşmenin ve kentleşmenin hızla artmasına bağlı olarak, ortaya çıkan doğal kaynakların düzensiz kullanıldığı sınırsız üretim ve tüketim faaliyetleri, birçok çevre sorunlarına yol açmıştır. Doğanın tahrip edilmesi, ekolojik krizler gibi insanlığın karşı karşıya kaldığı, gelecek nesilleri tehdit eden çevre sorunlarının önlenmesi için sürdürülebilir kalkınmanın tamamlayıcı konumunda değerlendirilen yeşil ekonomi modelinde yeşil yakalı işler karakterize edilerek yeni girişimcilik faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bu noktada özellikle dünya nüfusunun yarısını oluşturan ve çevre bilincinin gelişmesinin ilk aşaması olan çevre farkındalığının oluşmasındaki önemli rollerinden dolayı kadınların, bir ülkenin kalkınmasında itici güç kabul edilen girişimcilik faaliyetlerinde yer alması ve desteklenmesi ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bu çalışma, sürdürülebilir kalkınma sürecinde yeşil ekonomide kadın girişimcilerin rollerini açıklamaya yönelik literatür incelemesi sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, nitel bir araştırma olarak tasarlanan çalışmada ilgili konu üzerine tanımlayıcı uluslararası ve ulusal literatür araştırması yapılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak doküman analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, genel olarak kadınların, sürdürülebilir kalkınma sürecinde yeşil ekonomide girişimcilik

The Role of Women Entrepreneurship in the Green Economy in the Process of Sustainable Development

Abstract

Due to the rapid increase in human population, industrialization, and urbanization in the world, unlimited production and consumption activities, in which natural resources are used irregularly, have led to many environmental problems. New entrepreneurial activities have emerged by characterizing green-collar jobs in the green economy model, which is considered to be complementary to sustainable development to prevent environmental problems that threaten future generations, such as the destruction of nature and ecological crises that humanity faces. At this point, it is of particular importance that women, who make up half of the world's population and play an important role in the formation of environmental awareness, which is the first stage in the development of environmental awareness, take part in and support entrepreneurship activities, which are considered a driving force in the development of a country. This study aims to provide a literature review to explain the role of women entrepreneurs in the green economy in the process of sustainable development. In line with this purpose, this qualitative study was conducted descriptive international and national literature research on the relevant subject. Document analysis technique was used as the data collection method. In light of the findings obtained as a result of the study, in general, for

* Dr. Suna Köse. Bağımsız araştırmacı. E-mail: kosesuna26@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-2899-7204.

faaliyetlerinde yer alabilmesi için karar alıcılar ve uygulayıcılar tarafından yüksek teknolojiye erişime izin veren yeşil büyüme politikaların oluşturulması, eğitim alması ve becerilerinin geliştirmesi üzerine yatırımların yapılması, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde yeşil ekonomik büyümede önemli bir rol oynamaktadır.

Keywords: *Sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomi, girişimcilik, kadın girişimciliği, yeşil büyüme politikaları.*

women to take part in entrepreneurial activities in the green economy in the process of sustainable development, decision-makers and practitioners should establish green growth policies that allow access to high technology, make investments in education and vocational development, and play an proactive role in green economic growth in realizing sustainable development.

Keywords: *Sustainable development, green economy, entrepreneurship, women entrepreneurship, green growth policies.*

Giriş

Yeşil ekonomi, küresel ekonomi için sürdürülebilir kalkınmanın mevcut yönelimi olarak ifade edilmektedir. Son on yılda iklim değişikliğinin etkileri ile ekonomik ve ekolojik sorunların baş göstermesi neticesinde, yeşil ekonomiye geçiş teşvik etmeye yönelik yeşil ekonomi politikalarına oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sanayileşmiş birçok ülke yeşil yeni düzen politikalarına yönelerek, bu ihtiyaca cevap vermeye çalışmıştır. Bu kapsamda kaynakların verimli bir şekilde kullanımı için geliştirilmiş, tüketim ve üretim başta olmak üzere ekonomik olan faaliyetlerin tümü çevresel sürdürülebilirlik kapsamında (örn: Yenilenebilir enerji kaynağı kullanımı, dijital dönüşüm sağlanması, üretimde kaynak verimliliği sürdürülebilir kentlerin oluşturulması, Teknolojik ve yenilikçi (inovatif) temiz üretim tekniklerinin geliştirilmesi vb.) hedeflerin uyumlaştırılması amacıyla yeşil girişimcilik faaliyetlerine daha çok önem verilmeye başlanmıştır.

Yeşil ekonominin oluşumuna katkı sağlayan yeşil girimcilerin, motivasyon ve eylemleri belirli çevresel sorunlarla mücadele etme isteğinden kaynaklanmaktadır (O'Neill ve Gibbs, 2016: 1729-1730). Bundan hareketle, yeşil ekonominin temel düşüncesi olan sürdürülebilir bir kalkınmayı hedefleyen girişimciler, yeşil ekonomiye geçiş için kilit rol oynayan itici güçler olarak görülmektedir. Uluslararası düzeyde sürdürülebilir büyüme sürecinde yeşil ekonomiyle ilgili girişimcilik faaliyetlerinde, özellikle kadınların girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi ayrı bir önem teşkil etmektedir. Çünkü, çevreye ilişkin tutum ve davranışlar cinsiyetlere göre farklılık göstermektedir (Grifford ve ark., 1983: 23). İlgili literatür incelendiğinde, cinsiyetin çevresel tutumlar üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmalarda, özellikle kadınların erkeklere göre çevresel farkındalık veya bilinci oluşturmada önemli bir sorumluluk yüklediği ve çevreye yönelik daha olumlu tutum ve davranış sergiledikleri bulgulanmıştır (Ahi ve Özsoy, 2015; Eagles ve Demare, 1999; Hounshell ve Ligett 1973; Goyal ve Grewal, 2017). Bundan hareketle, kadınların, çevre bilincinin kazandırılmasına ilişkin çevrenin korunmasında ve iyileştirilmesinde yol gösterici nitelikte rol oynayıp güçlü bir etki yaratabileceği söylenebilir. Bundan dolayı, insanlığın karşı karşıya kaldığı,

gelecek nesilleri tehdit eden çevresel, ekolojik ve sosyoekonomik dengesizlikler gibi sorunların önlenmesi ve gelecek nesillerin daha yaşanabilir, güvenli, bir yaşama sahip olabilmesi için sürdürülebilir kalkınmanın tamamlayıcı konumunda değerlendirilen yeşil ekonomi modeline geçiş sürecinde dünya nüfusunun hemen hemen yarısını oluşturan kadınların girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi ve yönlendirilmesi ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bu bakış açısıyla, bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma sürecinde yeşil ekonomideki girişimcilik faaliyetlerinde, her toplumda önemli bir yere sahip olan kadınların rollerinin neler olduğunun belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, geçmişten günümüze birçok ülkede önemli ekonomik güç haline gelen kadın girişimcilerin, sürdürülebilir yarar sağlamak için çevresel konulardaki hassasiyeti ile çevre bilinci oluşturmadaki önemli rollerine istinaden, ilgili literatürde, yapılan akademik çalışmalardan ve farklı ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlardaki destekleyici uygulamalarından yola çıkmıştır. Böylece sürdürülebilir kalkınma sürecinde yeşil ekonomide kadın girişimcilerin rollerini açıklamaya yönelik literatür incelemesi sunularak mevcut durum ile ilgili bilgi edinilmesinin ve değerlendirilmesinin sağlanacağı düşünülmüştür. Aynı zamanda ilgili alanda, konu üzerine yapılan araştırmalara az sayıda rastlanılmış olması, hem literatüre özgün bir katkı sağlayacağı hem de gelecekte yapılacak benzer araştırmalara ışık tutacağı düşünülmüştür.

Kavramsal Çerçeve

Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi Kavramı

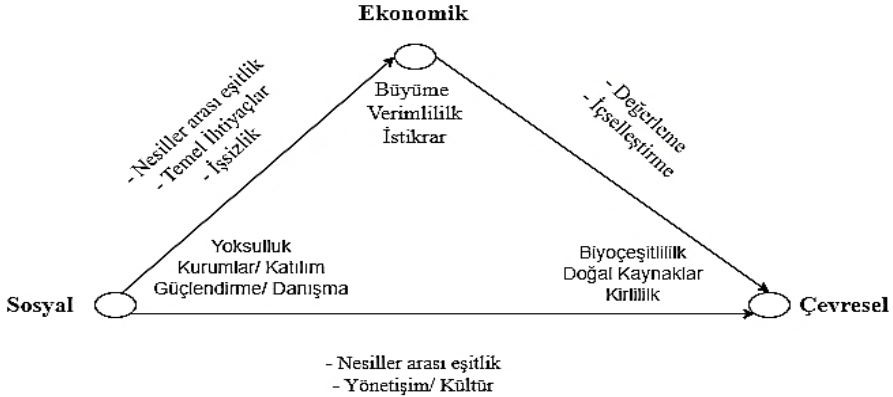
II. Dünya Savaşından sonra yaşanan yıkım beraberinde sanayileşmenin büyük bir ivme kazanmasına neden olmuştur. Sanayileşmede özellikle teknolojik olarak yaşanan hızlı gelişmeler üretim süreçlerine dahil edilmesiyle çevresel faktörler üzerinde giderek artan bir tahribatın oluşmasına yol açmıştır. 1970'li yıllardan itibaren ciddi boyutlara ulaşan çevresel tahribatın etkileri, ülkeleri çevre konusunda daha duyarlı hale getirmiştir. Ülkelerde, belirli sürecin sonucunda oluşan çevre duyarlılığına ilişkin atılan adımlar içerisinde en önemlisi sürdürülebilir kalkınma olmuştur.

Günümüzde, toplumsal, ekonomik ve çevresel eylem planlarıyla ve stratejiler ile desteklenen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile daha temiz bir çevre inşa edilmesi amaçlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca (The World Commission on Environment and Development-WCED), Birleşmiş Milletler tarafından bir araştırma sonucunda oluşturulmuştur (Pearce ve ark., 1989: 4). 1987 yılında Birleşmiş Milletler'in yayınladığı Brundtland Raporu adıyla anılan "Ortak Geleceğimiz" raporunda "Bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılamalarından ödün vermeden karşılamak" olarak tanımlanmaktadır (United Nations, 1987: 7). Rapor'da, giderek artan çevresel tahribatların ekonomik kalkınma ve çevresel gelişme arasındaki ilişkinin kurulması ve bu ilişkinin "sürdürülebilir" olması, insanlığın çıkış yollarından biri olarak kabul edilmiştir (Iula-Emme, 1997; akt. Bozlağan, 2005: 1019).

Çevre problemlerini ve yeryüzündeki kaynakların sürdürülebilir olması için hükümetler (yerel yönetim kurumları), sivil toplum örgütleri gibi farklı kesimlerin temsilcilerinin katıldığı ulusal ve uluslararası düzeyde konferanslar ve zirveler düzenlenmiştir. Bu toplantıların sonucunda ortaya çıkan bildirimler sürdürülebilir kalkınmanın gelişimini ortaya koymaktadır (Özmehmet, 2008: 1860).

Sürdürülebilir kalkınma önemimizdeki yıllarda ekonomi politikasına yönelik bütüncül bir yaklaşımın temelini oluşturacaktır (Pearce ve ark., 1989: 4). Ayrıca geleneksel olarak, ilgili çalışmalarda sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere üç temel boyutta değerlendirilen sürdürülebilir kalkınma Munasinghe (2001), çalışmasında da, bu üç temel boyutta ele alınmıştır (bkz: Şekil 1). Buna göre, ekonomik boyutta, kıt kaynakların etkin ve verimli kullanımı ile ekonominin istikrarlı bir şekilde büyüyen insan refahını iyileştirmesi hedeflenmektedir. Sosyal boyutta, insanların bireysel ve grup olarak ilişkilerini zenginleştirmeyi ve kurumların her bir bireye gerekli özeni göstererek hareket etmesini hedeflemektedir. Son olarak çevresel boyutta, holistik bir yaklaşımla biyoçeşitliliği gözeterek kaynakların kullanımında kirliliğin azaltılmasını hedeflemektedir (Munasinghe, 2001: 14-15).

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma Unsurları

Kaynak: Munasinghe, 1993: 2; akt: Munasinghe, 2001: 14

Sürdürülebilir kalkınmada amaç, ülkelerin holistik yaklaşımla her bir boyuta ilişkin gelişme göstermeleridir. Bu kapsamda, söz konusu kavram ile ilgili, 2000-2015 dönemlerini kapsayan Birleşmiş Milletler (BM) tarafından başlatılan, Binyıl Kalkınma Hedefleri programının devamı niteliğinde olan "Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)" çerçevesinde 17 temel hedef belirlenmiştir. Bunlar, Hedef 1: Her tür yoksulluğun sona erdirilmesi. Hedef 2: Açlığa son verilmesi. Hedef 3: İnsanların sağlığı ve kaliteli bir yaşam sürmelerinin sağlanması. Hedef 4: Herkese eşit derecede sunulan kaliteli eğitimin sağlanması. Hedef 5: Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması. Hedef 6: Temiz suya ve sağlığa uygun yaşam koşullarına erişimin sağlanması.

Hedef 7: Herkes için erişilebilir, sürdürülebilir ve temiz enerjinin sağlanması. Hedef 8: Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması ve insana yakışır işlerin temin edilmesi. Hedef 9: Sürdürülebilir sanayileşmenin ve yeni buluşların teşvik edilmesi, dayanıklı altyapıların inşa edilmesi. Hedef 10: Ulusal ve Uluslararası eşitsizliklerin azaltılması. Hedef 11: Şehirlerin ve yerleşim yerlerinin güvenli ve sürdürülebilir kılınması. Hedef 12: Sürdürülebilir tüketimin ve üretimin sağlanması. Hedef 13: İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için harekete geçilmesi. Hedef 14: Denizlerin, deniz kaynaklarını sürdürülebilir kalkınma için korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanımının sağlanması. Hedef 15: Karasal ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması. Hedef 16: Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve herkesi kucaklayan toplumların teşvik edilmesi, herkesin adalete erişiminin sağlanması. Hedef 17. Sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın uygulama araçlarının güçlendirmesi ve küresel işbirliklerin sağlanmasıdır. Belirlenen bu 17 SKA şekil 2'de gösterilmiştir. Buna göre, Eylül 2015'te tüm Birleşmiş Milletler üye devletleri tarafından kabul edilen 17 SKA içeren 2030 sürdürülebilir kalkınma gündemi, bugün ve gelecekte insanlar ve gezegen için barış ve refah için ortak bir plan sunmaktadır. Gündemin merkezinde, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin küresel bir ortaklık içinde harekete geçmesi için acil bir çağrı niteliği taşıyan 17 sürdürülebilir kalkınma amaçları (SKA) yer almaktadır. BM üye devletlerin, 17 SKA içeren 2030 sürdürülebilir kalkınma gündemi kapsamında, özellikle yoksulluğun, yaşanan ve yaşanması muhtemel diğer yoksunlukların sona erdirilmesinin, iklim değişikliğiyle mücadele ederken, ormanlarımızı ve okyanuslarımızı korumak için çalışırken, eğitim, sağlık güvenlik ve hizmetlerini iyileştiren, eşitsizliği azaltan ve ekonomik büyümeyi teşvik eden stratejilerle birlikte hareket edilmesi gerektiğini kabul ederler. Sonuç itibarıyla, 17 SKA Türkiye dahil tüm dünyada insanlığın karşı karşıya kaldığı temel sorunların çözümüne odaklanmaktadır (United Nations, 2023).

Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)

Kaynak: United Nations, 2023

Sürdürülebilir kalkınma amaçları çerçevesinde, yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma anlayışını sağlamak için bir araç olarak kullanılmaktadır. 20-22 Haziran 2012 tarihinde, Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde, Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde yapılan "BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı" diğer adıyla "Rio+20" konferansının ayırt edici teması "yeşil ekonomi" ya da başka bir ifadeyle ekonomilerin nasıl yeşil büyüme'ye ulaşacağı olmuştur. Konferansın sonucunda çıkan raporda özellikle önceki konferanslarda alınan kararların uygulanacağını taahhüdü verilmiş olup yeşil ekonomi olgusunun uluslararası kuruluşlar tarafından sürdürülebilirliğe giden bir yol haritası niteliğinde olduğu belirtilmektedir (UNCSD, 2012; Barbier, 2012: 887).

Ekonominin çevreden ayrı olmadığı gerçeğinden hareketle sürdürülebilir kalkınmanın temel stratejisi olan yeşil ekonomi (Pearce ve ark., 1989: 4), 2011 UNEP Yeşil ekonomi raporunda, "yeşil olmak için bir ekonominin sadece verimli değil, aynı zamanda adil olması gerekiyor. Adalet, özellikle düşük karbonlu, kaynakları verimli kullanan ve sosyal açıdan kapsayıcı bir ekonomiye Adil Geçişin sağlanmasında küresel ve ulusal düzeyde eşitlik boyutlarının tanınması anlamına gelir" şeklinde tanımlanmıştır (UNEP, 2011).

Literatürde yeşil ekonomi kavramı ile bağlantılı farklı kavramların da kullanıldığı görülmektedir. Loiseau, ve ark., (2016), 1990 yılından bu yana scopus veri tabanında, başlıklarda "yeşil ekonomi" teriminin geçtiği 877 çalışmayı bibliyometrik açıdan incelemişlerdir. Tarama sonucunda ulaşılan 877 çalışmada yeşil ekonomi ile bağlantılı kavramların yarısından fazlası "yeşil" ile ilgili olduğu, geri kalanların ise çevre ve ekonomi boyutların anlamsal alanlarına ait olduğu görülmektedir. Çevre boyutu, farklı çevresel konuları (örneğin, doğal sermaye, yenilenebilir kaynaklar, iklim değişikliği) kapsarken, ekonomi boyut ise sürdürülebilir ve kalkınma gibi farklı ekonomik yönleri vurgulamaktadır.

Lawson (2006: 23-24) 'e göre yeşil ekonomi şu üç aksiyomatik temele dayanmaktadır. a) Sonlu bir alanı sonsuza kadar genişletmek imkânsızdır. b) Sonlu bir kaynaktan sonsuza kadar almak imkânsızdır. c) Ekosistemde her şey birbiriyle bağlantılıdır. Yazar'a göre bu aksiyomların ekonomiye uygulanmasının etkisi, insanoğlunun doğayla uyumunu sağlamak olmalıdır. Bu uyumlaştırma sürecinde yeşil ekonomide yapılan yatırımların çevre koruma bilinci ile kontrollü ve planlı bir şekilde yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle yatırım faaliyetlerinin, temiz teknolojiler, enerji verimliliğine sahip binalar, gelişmiş atık yönetimi, düşük karbon emisyonlu ulaşım, yenilenebilir enerji, temiz içme suyu sağlanması, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir orman ve sürdürülebilir balıkçılık gibi sektörlerde artan yatırımlar üzerinden kurgulanması gereği yeşil ekonomi için büyük önem arz etmektedir.

Çevreci bir ekonomi modeli olan yeşil ekonomi, geleneksel ekonomik düzenin kâr maksimizasyonuna odaklı büyüme anlayışı yerine sürdürülebilir büyüme yaklaşımının benimsenmesi gerekliliğini savunmaktadır. Bununla birlikte, tipik olarak, ötekiler için endişe yeşil ekonomiyi karakterize etmektedir (Pearce, 1992: 5). Yeşil ekonomi yaklaşımı, su kıtlığı, iklim değişikliği gibi ekolojik riskleri minimize etmeyi ve ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015: 317). Bu süreçte yeşil ekonomi, sosyal ve ekonomik boyutta gelişmenin, ileriye dönük daha dayanıklı hale gelmesini sağlayarak sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir ekonomi anlayışını kapsamaktadır. Yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma ile arasındaki bu ilişki beraberinde sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel/ekolojik temel boyutlarının incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu, doğal kaynakların kıt olduğunu ve bu kıtlık dahilinde doğal kaynaklardan yararlanılabilmesi gerektiğini savunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel/ekolojik boyutu, ekosistemlerin sürdürülebilirliği açısından ele alıp değerlendirmektedir. Son olarak sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu, yaşam kalitesi, cinsiyet eşitliği, yönetim gibi pek çok unsuru kapsayıcı bir yaklaşımla ele almaktadır ve sosyal açıdan sürdürülebilir bir toplum için toplumdaki bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam kalitelerinin artırılarak bunu gelecek nesillere taşınması söz konusudur (Bilgili, 2017: 567-568).

Ekolojik kıtlıkların, çevresel risklerin ortadan kaldırılması gibi spesifik hedefler ve uygulamalar getiren, toplumsal, ekonomik ve çevresel/ekolojik açıdan sürdürülebilir bir yaşamı mümkün kılan yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının yerini alabilecek bir uygulama olarak düşünülmemelidir. Yeşil ekonomiyi uygulama ihtiyacı, çevrenin mevcut durumu ile uygulayıcılar tarafından tartışılan güncel konular, yeşil ekonomiyi iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, doğal kaynakların ve ekosistem hizmetlerinin akılcı olmayan kullanımı, sürdürülemez üretim ve tüketim gibi

temel çevresel sorunlarla ilişkili olarak ele alınmaktadır (Domaracká ve ark., 2023: 2).

Sonuç olarak, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, yeşil ekonomik büyümeyi beraberinde getirdiği ve aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal, çevresel boyutları birlikte değerlendirildiğinde, yeşil ekonominin sürdürülebilir kalkınma amaçlarını gerçekleştirmede kritik bir belirleyicisi olacağı söylenebilir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015: 319). Yeşil ekonomide temel düşünce sürdürülebilir bir kalkınma hedefine ulaşabilmektir (Kuşat, 2013: . 4904; Aşıcı, 2012: 55). Bu nedenle, yeşil ekonominin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasının tüm ülkeler için stratejik bir hedef haline geldiği söylenebilir. Özellikle sürdürülebilir kalkınmanın temel değerlendirme göstergesi olarak, yeşil ekonominin verimliliği, gerek akademisyenler gerek uygulayıcılar tarafından çok tartışılan bir konu olmuştur. (Shuai ve Fan, 2020: 1-2).

Literatürde, yeşil ekonominin önemini ortaya koyan ve belirleyicilerini tartışan birçok çalışma olduğu görülmektedir. (bkz: ekonomik küçülme, (Mastini ve ark., 2021); sürdürülebilirlik, (Halkos ve Gkampoura, 2021); enerji verimliliği, (Chen ve ark., 2021); yenilikçilik, (Okereke ve ark., 2019). Yeşil ekonomiyi etkileyen faktörleri tartışan bu çalışmalar, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi konusunda yeşil ekonomik modele geçişin ülkeler için gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, ilgili literatürde, yeşil ve sürdürülebilir ekonomilere geçişin sağladığı avantajların yanında dezavantajlarının da olduğuna ilişkin tartışmaların yer aldığı bir çok çalışma olduğu görülmektedir (Bkz: Barbiroli 1996; Johansson, 2002; Barbiroli ve Raggi 2003; Jacobsen 2006; Brand, 2012; Kuşat, 2013; Lorek ve Spangenberg, 2014; Loiseau ve ark., 2016). Örneğin, Barbiroli (2011: 24-25), yeşil ve sürdürülebilir ekonomilere geçiş sürecinin getirdiği avantajların yanında dezavantajlarının da olduğuna ilişkin ele aldığı çalışmasında her bir husus için sürdürülebilir bir ekonomi ve topluma geçişin tüm ülkelerde ne kadar karmaşık olacağına ilişkin bilgilere yer vermiştir.

Girişimcilik ve Kadın Girişimciliği Kavramı

Girişimci veya eskiden kullanıldığı şekliyle “teşebbüs” kavramı, günümüz Türkçesi’nde “gir” emir kipinden türetilmiş olup bir yerden başka bir yere geçişi, bir işe başlamayı, bir problemi çözmek için atak davranmayı ifade etmektedir. Bu durumda, girişimci kavramı kişinin insiyatifini kullanarak cesaretle bir işe başlayan, sorunu çözmeye yönelik atılımda bulunan kişi olarak tanımlanmaktadır (Türkoğlu, 2007: 253-256; akt. İrmış ve ark., 2017: 7).

Girişimci (Entrepreneur) kavramı ilk olarak 1723 yılında yayınlanan Jacques des Bruslons’un Fransızca sözlüğü Dictionnaire Universel de Commerce’te, yönetim becerisi ve güçlü ekip oluşturma yeteneğini geliştiren liderlik özellikleri olarak tanımlanmıştır. 1755 yılında, İrlanda-Fransız ekonomist Richard Cantillon tarafından girişimci kavramı, işletme riskini kabul eden, bir ürüne belirli bir bedel ödeyen ve kaynakların tedarik edilmesi, kullanılması konularında karar alan kişi olarak tanımlanmıştır (Navale, 2013: 1). Genel olarak bu tanımlar incelendiğinde, girişimcilik, kâr elde etmek

amacıyla fikirleri ortaya koyma, iş geliştirme ve pazara sunma faaliyetlerini içermektedir. Burdan hareketle girişimci, kâr amacıyla üretim faaliyetlerini bir araya getirip organize eden ve bunları yöneten kişi olarak tanımlanabilir.

Girişimciler, olasılıkları gören ve bu olasılıkları gerçekleştiren değişim ajanlarıdır. Bir girişimcide bulunması gereken özelliklere aşağıda yer verilmiştir. (Odabaşı, 2005: 4-5).

- Organizasyon becerisine sahip olması
- Risk alabilmesi
- Fırsatları görebilmesi ve değerlendirebilmesi
- Değer yaratabilmesi
- İhtiyatlı çalışmalar yapmaktan ziyade tetikte olabilmesi.

Girişimcilik, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadın işsizliğinin önlenmesinde ve yoksullukla mücadelede önemli bir araç olarak görülmektedir. Girişimcilik faaliyetleri son dönemde özellikle birçok kadın için kariyer fırsatları sunmakla birlikte aileye ek gelir sağlaması açısından zorunlu hâle gelmiştir (Aybas ve Özçelik, 2020: 89).

Ecevit (1993: 17), kadın girişimciyi, evin dışında kendi adına ya da ortaklık sıfatıyla kurduğu bir işletmesi olan, aynı zamanda işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, yatırım alanları için işletmeden gelir üzerinde söz sahibi olan ve işletmesi adına gerekli tüm riskleri alan kişi olarak tanımlamaktadır.

Girişimcilik alt kategorisinde yer alan “kadın girişimciliği” kavramı üzerine Bowen ve Hisrich (1986) yılında ilk derleme makaleyi yayınlamışlardır. Söz konusu çalışmada, kadınların girişimciliğini belirleyen faktörleri içeren bir kariyer modeli önerilmiştir. Ayrıca, 1980'lere kadar erkek ve kadın girişimciler üzerine parça parça çalışmalar bulmuşlar ve bu çalışmaların, girişimcilik hakkında çok az şey bilindiğini ve bir kişiyi girişimciliğe teşvik etmesi muhtemel olan nedensel faktörleri açıklamadığını belirlemişlerdir (Bowen ve Hisrich, 1986: 393).

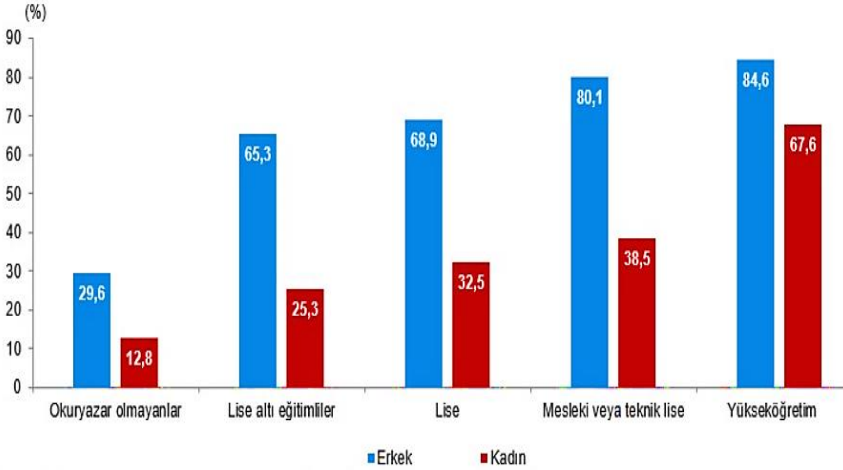
Günümüze geldiğinde ise, kadın ve erkek girişimciler arasında benzerlikler olduğu kadar toplumsal cinsiyet rolleri açısından birçok farklılıkların olduğunu ele alan çalışmalar mevcuttur (Affholder ve Box, 2004: 3-5; Yeşim ve Karataş, 2007: 252; Keskin, 2017: 71-73). Girişimciler arasında cinsiyet farklılıkları üzerine yapılan çalışmalar, kadınlar ve erkeklerin farklı motivasyonlara sahip olduğunu göstermektedir (DeMartino ve Barbato, 2003: 815-816). Örneğin, kadın girişimciler genel olarak, sosyal, kültürel amaçlara daha bağlı olmakla birlikte, iş başarısında düzenli sıkı çalışarak kararlı olmanın ticari yeteneklerden daha önemli olduğuna inanmaktadırlar (Affholder ve Box, 2004: 3-5). Öte yandan, kadınların girişimcilik gibi geleneksel olmayan ekonomik faaliyetler içerisinde yer almaları sadece ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilememektedir. Aynı zamanda, daha fazla kadının girişimciliğe yönelmesi sosyal değişim ve dönüşümlerin yaşanacağını göstermektedir (Calás ve ark., 2009: 552-555).

Girişimcilik konusu ile ilgili toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yapılan araştırmalarda, kadın girişimcilerden ziyade erkek girişimcilerin daha fazla araştırıldığı kabul edilmesi gereken bir durumdur. Özellikle bilgi ve iletişim

teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ekonomik, sosyal ve teknolojik alanlarda hızlı değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, bilgi teknolojileri üzerinden bilgiye erişimin kolaylaşması ve her alanda yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm neticesinde, eğitim alan kadın sayısındaki artış, kadınların çalışma hayatında daha fazla yer alması ile sonuçlanmıştır (Güney, 2006: 26). Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Ulusal eğitim istatistikleri veri tabanı 2022 yılı verilerine göre, 2008-2022 yılları arasında kadınlarda okuma yazma bilen oranı %86,9'dan %95,9'a, erkeklerde ise bu oran %96,7'den %99,3'a yükselmiştir. İşgücüne katılma oranı eğitim durumuna göre incelendiğinde (bkz: Şekil 3), lise mezunu kadınların işgücüne katılma oranı %32,5, yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılma oranı %67,6 olduğu görülmektedir (TÜİK, Mayıs 2023: 1-3).

Şekil 3. Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranları

Cinsiyet ve eğitim durumuna göre işgücüne katılma oranı, 2021

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2021.

Bu bilgiler ışığında, kadınların eğitim düzeylerinin artmasının, kadın işgücü üzerinde etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların işgücüne katılma oranları ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalar ise bu durumu destekler niteliktedir. Buna göre, kadınların eğitim düzeylerinin artması ile toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı ortaya çıkan ücret farklılıklarının

azaldığı, farklı dönemlerde verilere dayalı olarak kadınların işgücüne katılma oranlarının düşük olmasına rağmen, işgücüne katılan kadınların eğitim düzeylerinin yüksek olması ve eğitilmiş olmalarından dolayı istihdam koşullarının daha iyi olduğu görülmüştür (Gustafsson ve Jacobsson, 1985; Kızılgöl, 2012).

Literatürde, kadınların girişimcilik faaliyetlerinin güçlendirme olasılığı tartışılmaktadır. Toksöz'ün (2011), çalışmasında ülkemizdeki kadın girişimcilik faaliyetlerinin az sayıda olmasının, kamusal ve özel alanda izlenen stratejiler, uygulamalar ve kadınların aile içinde gelenekselleşmiş sorumluluklarından dolayı (annelik, eşlik, çocuk bakımı, ev işleri vb.) erkeklere göre daha az destek verilmesi gibi nedenlerin olduğu belirtilmiştir. Hisrich ve Peters (2002: 76), girişimciliğin cinsiyetlere göre farklılıklarını ortaya koyan çalışmasında ise, kadın ve erkek girişimcilerin, kişisel özellikleri, geçmiş yaşamları, motivasyonları, mesleki deneyimleri, girişimde bulunma nedenleri, fon kaynakları, destek grupları gibi faktörlerin etkisi olduğu ifade edilmiştir (akt. Güney, 2006: 29).

Türkiye'de dahil olmak üzere Dünyadaki tüm ülkelerde kadınların erkeklere kıyasla daha az istihdam edildiği görülmektedir. Düşük kadın istihdamı oranı gerçeğinden hareketle International Labour Organization (ILO)'nun genel politikası ışığında, Türkiye'de kadın istihdamının geliştirilmesi konusunda ILO Ankara Ofisi, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) işbirliği ile 2009 yılında "Türkiye'de kadınlar için insan yakışır iş imkânları sağlanması yoluyla Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gerçekleştirilmesine Yönelik Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Pilot Projesi'ni başlatmıştır. Bu proje kapsamında özellikle kadınların çalışma yaşamında istihdam yaratma, girişimciliği geliştirme, işgücü piyasasına daha iyi erişim sağlama ve eğitim gibi yollarla kadınlara daha fazla iş imkânı sağlamayı amaçlamaktadır (ILO, 2023a). Türkiye'de kadınların çalışma hayatında yer almasının önemi, kalkınma plan ve programlar çerçevesinde birçok politika dökümanlarında vurgulanmaktadır.

Yeşil Ekonomide Kadın Girişimcilik Faaliyetleri

Geçmişten bu yana ataerkil yapı üzerine inşa edilen toplumsal cinsiyet rollerinin, kadın istihdamı üzerinde etkisinin olduğu bir gerçektir. Kadınlar, ev işleri, çocuk, aile bakımı gibi sorumluluklarla özdeşleşirken, zaman içerisinde kadınların kamusal alana katılmalarıyla bu durum farklılaşmıştır.

Cinsiyetçi yaklaşımlar ve politikalarla kadınların erkeklere göre dezavantajlı konumu sürmüştür. Fakat kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları ayrımcılığa rağmen, gün geçtikçe istihdamdaki görünürlükleri artmış olup işveren konumuna gelmişlerdir.

Kadınların istihdam oranlarının artması sürdürülebilir kalkınma sürecinde önemli bir role sahiptir. Bu durumda, Türkiye dahil olmak üzere bütün ülkelerde dünya nüfusunun hemen hemen yarısını oluşturan kadınların, bir ülkenin kalkınmasında itici güç kabul edilen girişimcilik faaliyetlerinde yer almasının sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesinde stratejik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Aynı zamanda kadınların, çalışma hayatında daha

fazla girişimci kimliği ile yer almasının yeni iş ağlarının ve iş yerlerinin kurulmasına zemin hazırlayacağı söylenebilir.

Günümüzde insan nüfusunun hızla artması ile yaşanan ekonomik sistemde sınırsız üretim ve tüketim faaliyetleri ile doğal kaynakların düzensiz ve savurganca kullanımı çevre sorunlarına yol açmıştır. Bu durum tüketiciler kadar kurum ve kuruluşların da çevre bilinci ile hareket etmesi gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Çevre tahribatının önlenmesi için sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi kapsamında yeşil yakalı işler karakterize edilerek yeni girişimcilik faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bu durumda, sürdürülebilir kalkınma sürecinde yeşil ekonominin hayata geçirilebilmesi için mevcut işlerin yeşil işlere dönüşümü gerekmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO)'ya göre yeşil işler, sosyal, ekonomik ve çevresel olarak sürdürülebilir girişimlere önderlik ederek çevre tahribatını azaltmaya yardım eden, çalışanlara insan onuruna yakışan bir çalışma ortamı sunan, iş sağlığı ve güvenliğine önem veren işler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle ekosistemi koruyan, sıfır atık yönetimi uygulamasını benimseyen, kirliliği azaltan, enerji ve doğal kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir kavram olarak yeşil işler, ILO'nun özellikle teşvik programlarında ve yatırımlarında hedefledikleri gruptan biri kadınlardır. Bu yatırımlar ile ekosistemi korumak, kaynakları etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve enerji verimliliğini artırmak amaçlanmaktadır. (ILO, 2023b).

Sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak tüm toplumlarda nüfusun yarısı olan kadınlar çevre bilincinin gelişmesinin ilk aşaması olan çevre farkındalığının oluşmasındaki önemli rollerine istinaden kadınlar, yeşil işlerde de aktif rol üstlenmişlerdir. Yeşil ekonominin güçlenmesi, yeşil düşünen işler ile yeşil ürünler ve kullanılan yeşil teknolojilerle mümkündür. Bu kapsamda, yeşil ekonomi, bir ülkenin sürdürülebilir kalkınma sürecinde açıkça büyümeyi vaat ve teşvik eden bir yaklaşımı benimsemektedir. (Lorek ve Spangenberg, 2014: 35).

Yeşil girişimciler, yeşil ekonomiye geçiş için kilit rol oynayan itici güçler olarak görülmektedir. Yeşil girişimcilerin eylem ve motivasyonları belirli çevresel sorunlarla mücadele etme isteğinden kaynaklanmaktadır (O'Neill ve Gibbs, 2016: 1729-1730). Sürdürülebilir kalkınma noktasında yeşil ekonomiye geçiş sürecinde özellikle kadınların yeşil girişimcilik faaliyetlerinde aktif rol almasının desteklenmesi ayrı bir önem teşkil etmektedir. Toplumsal cinsiyet temelinde girişimcilik üzerine yapılan çalışmalar, kadın ve erkek girişimcilerin farklı faktörlerden etkilendiğini göstermektedir (Birley, 1989: 15; DeMartino ve Barbato, 2003: 815-816). Örneğin, genel olarak kadın girişimciler, erkeklere kıyasla iş başarısında çok çalışmak ve kararlı olmanın ticari yeteneklerden daha önemli olduğuna inanmakta ve sosyal, kültürel amaçlara daha bağlılık göstermektedirler (Affholder ve Box, 2004: 3-5). Başka bir açıdan, mevcut çalışma kapsamında kadınların yeşil ekonomi girişimcilik faaliyetlerinde yer almasının gerekçelerini değerlendirmek için geliştirmekte olan ülkelerde yaşayan 1.3 milyar insanın %70'ini ailelerin gereksinimlerini karşılayabilmek için doğal kaynaklara erişmek zorunda olan kadınlar olduğunu hatırlatmak gerekir. Bu nedenle de kuraklık, su kıtlığı gibi çevresel sorunların erkeklere oranla kadınlar

üzerindeki etkilerinin daha fazla olduğu söylenebilir (Moser, 1993, akt. Özyol, 2013: 136).

Çevre bilincinin çevresel tutumlar üzerinde etkisini araştırmak amacıyla yapılan çalışmalar kadınların çevreye ilişkin daha olumlu tutum ve davranışlar sergileme eğiliminde olduğu göstermektedir. (Goyal ve Grewal, 2017: 1470-1471; Bozkurt ve ark., 2022: 160-165). Aynı zamanda kadın girişimcilerin toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda etkin bir şekilde yer alması, yeşil ekonomiye geçilmesi ve sürdürülebilir anlamda toplumsal ve ekonomik kalkınmanın yakalanması adına uygun zemini hazırlamaktadır (Özyol, 2013: 134-136). Bu bilgi ışığında, yeşil ekonomideki girişimcilik faaliyetlerinde, kişinin yeşil düşünen işlerde aktif rol alabilmesi çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin bilince sahip olması ile mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıklamalar neticesinde, yeşil ekonomide kadın girişimcilik faaliyetlerine ilişkin farklı ülkelerde uygulanan bazı yeni programlara ve araştırmalara aşağıda yer verilmiştir:

- Girişimcilik faaliyetleriyle kadının güçlenmesini amaçlayan bir sivil toplum kuruluşu olan, Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), kadın girişimciler için fırsat eşitliğinin sağlanmasının ötesinde yeşil ekonomiye kadınların katılımıyla büyütme hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, Dünyadaki iklim krizi, çevre kirliliği, doğal kaynakların tükenmeye başlaması gibi sorunlardan dolayı yeşil ürünlerin gerekliliğinin farkında olan iş ve üretim şekillerini yeşil iş modellerine uygun şekilde dönüştüren kadın girişimcileri teşvik etmektedir. Bu kapsamda, kadın girişimcileri ödüllendirmek için “Yeşil İş Ödülü” adlı bir program organize edilerek su altında faaliyet gösteren robotik sistemlere ve sürdürülebilir enerjiye odaklanan Searover şirketinin kurucusu, girişimci Zeynep Balca Yılmaz’a ödül verilmiştir. Yeşil İş Mansiyon Ödülü ise sağlıklı ve inovatif kadın iç giyimi üreten Peddon şirketinin kurucusu girişimci Reyhan Miray’a verilmiştir (Kagider, 2022).
- Geçmişten günümüze, iş dünyası, doğal kaynakları korumaya yönelik sürdürülebilirlik ilkesine öncülük eden ürün ve hizmetler yerine kâr elde etmeye odaklanmıştır. Bu nedenle ülkelerin çoğu mevcut ve gelecek nesilleri tehdit eden doğal kaynakların tükenmesi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Hindistan’da 200 kadın girişimci üzerine yapılan bir araştırma, yeşil ürün ve yeşil hizmetler yoluyla sürdürülebilir faaliyetlerin kadın girişimciler aracılığıyla yerine getirebileceğini göstermiştir. (Sumathi ve ark., 2014: 47-51). Bu durumda yeşil düşünen kadınların işgücüne katılım oranlarının artması, özellikle girişimci olarak ekonomiye katılması sürdürülebilir ilkeler doğrultusunda ekonomik ve sosyal kalkınmaya hizmet eden önemli faktörlerden biri olarak ifade edilmiştir.
- Yeşil ekonomiye geçiş için Güney Afrika’daki kadın yeşil girişimcilerin yetkinlikleri üzerine yapılan araştırmada, yeşil ekonominin inşa edilebilmesi ve yeni yeşil girişimcilerin ortaya çıkması için dört temel husus belirlenmiştir. Bunlar yeşil girişimcilik eğitimi, finansal kaynak, yeşil

kadın girişimcileri ağ oluşturma programları ve yeni yeşil politika ve uygulamalarıdır (Maziriri ve ark., 2019: 1686).

- İstanbul'da yeşil girişimcilik üzerine yapılan ampirik bir çalışmada, 22 yeşil girişimin kurucularıyla çevrimiçi derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında bu kategori içinde katılımcıların girişimcilik profiline de yer verilmiştir. Buna göre, bu 22 yeşil girişimde görülen 33 yeşil girişimcinin, 16'sı kadın, 17'si erkektir. Cinsiyetler arasındaki dağılım oranının hemen hemen aynı olması kadın istihdamın gelişmesi açısından umut vericidir. Ayrıca mevcut çalışmada, bazı yeşil girişimcilerin kadın kooperatifleri ile işbirliği yaptığı, bazı girişimcilerin finansal kaynak bulmada zorluk çektiği belirlenmiştir. (Turna ve Baycan, 2022: 44-46).
- Yeşil ekonomi girişimcilik faaliyetleri, ticari, tarım ve madencilikle ilgili "kahverengi ekonomi" kapsamında ele alınan girişimcilik faaliyetleri gibi genel olarak yalnızca toplumun erkeklerini hedefleyen örgütler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu durumda bu faaliyetler karşılığında kaynak verilse dahi kadınlar girişimcilğe daha şüpheli yaklaşmaktadır. Örneğin, yeşil ekonomi kapsamında Brezilya'nın Acre eyaletinde REDD+ projelerine katılan yerel topluluklarda balık çiftliği tanklarının kurulması gibi girişimcilik faaliyetlerini ilk ret eden kadınlar olmuştur. Bunun sebeplerinden birisi, erkeklerin boyunduruğu altına girmektense yaşam biçimlerini korumayı tercih etmeleridir. Bu durumdan farklı olarak aynı zamanda, Brezilya'nın São Paulo eyaletindeki Vale do Ribeira bölgesinde kadınlar, yeşil ekonomi projelerini dikkatle takip etmektedirler. Bu tarz projeler, çoğunlukla ailelere belirli bir gelir sağladıkları için kabul görmektedir (Lobo, 2021: 77-79).
- 2019 yılında Avrupa Komisyonu (AK) tarafından hazırlanan Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa'nın 2050 yılına kadar karbondan arındırılmasını, iklim açısından nötr olmayı amaçladığı, Avrupa Birliği'nin (AB) nihai iklim eylem planıdır (European Commission, 2019: 1-2). Kısaca Yeşil Mutabakat olarak anılan AB'nin yeni büyüme stratejisi olan eylem planı, Türkiye'nin 2023 kalkınma hedefleri ile uyumlu sürdürülebilir, yeşil bir ekonomiye geçiş sürecini destekleyecek dönüşümün sağlanması, AB başta olmak üzere, üçüncü ülkelere ihracatında rekabetçiliğinin korunması ve güçlendirilmesi açısından son derecede önemlidir. Aynı zamanda bu yönde yapılacak çalışmalar küresel ekonomiye sağladığı bütünleşmenin korunmasını sağlayacaktır. Söz konusu eylem planında; Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın öngördüğü politika ve uygulamalar ile küresel düzeyde ekonomide gerçekleşmesi beklenen değişikliklere uygun olarak Türkiye'nin bu değişikliklere uyum sağlayacağı, kaynakların etkin ve verimli kullanıldığı yeşil ekonomiye geçiş ile uyumlu bir kalkınmanın hedeflendiği belirtilmektedir Türkiye'nin de dahil olduğu mutabakat, sınırda karbon düzenlemeleri, yeşil ve döngüsel bir ekonomi, temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı, sürdürülebilir tarım, iklim değişikliği ile mücadele, yeşil finansman, sürdürülebilir akıllı ulaşım, diplomasi, Avrupa Yeşil Mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri gibi konuları içeren kapsamlı

bir ekonomi planıdır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021). Bu bağlamda, TÜBİTAK (2023) tarafından sürdürülebilir kalkınma amaçları ve Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanan “Yeşil Mutabakat Eylem Planı” doğrultusunda Yeşil Büyüme adına Girişimcilik Destek Programı, girişimcilere iş fikirlerini hayata geçirmesi için destek vermektedir. Bu program için özellikle sürdürülebilir kalkınma amaçları bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi açısından kadınlara gerekli desteklerin verilmesi büyük önem arz etmektedir.

- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) öncülüğünde yürütülen, “yeşil ekonomide insana yakışır işler” projesinin (Türkiye, Meksika ve Çin 2013-2014), temel amaçlarından biri, ulusal yeşil ekonomi girişimlerini güçlendirerek erkekler ve kadınlar için girişimcilik faaliyetlerinin yeşil işlere dönüşümüne katkı sağlamaktır. Proje, bu genel amacı gerçekleştirmek için özellikle ülke düzeyindeki toplumsal cinsiyete duyarlı stratejileri, politika ve program geliştirme çalışmalarını desteklemektedir. Söz konusu proje kapsamında hazırlanmış raporda, ILO, şirketlerin, yeşil iş modellerine geçiş süreçlerinde, insana yakışan işler yaratma konusunda rehberliğe ihtiyaç duyduklarını ve bu konuda bilgilendirilme gerekliliğini vurgulamaktadır. Rapor ayrıca, seçilen bazı şirketlerin (Ezcacıbaşı Yapı Gereçleri Sanayi ve Ticaret A.Ş., Boyner Grup, Schneider Electric, Arçelik, Pastoral Vadi Ekolojik Yaşam Çiftliği, Recydia Hereko, Soyak Holding, Ekol Lojistik ve Siemens) daha yeşil bir iş modeline geçiş sürecindeki deneyimlerine yer vermektedir. Örneğin, sürdürülebilirlik ve yeşil ekonomi konuları ile ilgili Ezcacıbaşı Yapı Gereçleri, şirketteki tüm iş süreçlerini yeşil işlere entegre etmekte ve bu konularla ilgili, yeni fikirler geliştirmeye istekli kişileri öncelikle istihdam etmektedir. Özellikle firma iki eşit adaydan kadın olanı tercih ettiğini belirtmektedir. Bu dönüşüm sürecinde çalışanların çalışma koşullarında da iyileştirmeler olduğu görülmüştür. “Esnek Çalışma Saatleri (Flexitime)” uygulamasına geçilmesi ile kadın istihdamı politikasının daha da ileri noktalara taşınmaktadır (ILO, 2015: 10-13).
- Yeşil ekonomide kadın girişimciliğinin desteklenmesi ve geliştirilmesi adına 2021’de Sırbistan’da 226 kadın girişimci üzerine yapılan bir araştırmada bulgular, yeşil kadın girişimcilerin gelişimi için önlemler alınması yönündedir. Özellikle kadınların sahip olduğu küçük ve orta ölçekli şirketler için destek tedbirleri koordine edilmeli, kapsamı genişletilmelidir (Mitic ve ark., 2021: 640).
- Ülkelerin, kalkınma ve büyüme sürecinde yeşil ekonomiyle ilgili girişimcilik faaliyetlerinde, sektörel bazda ekonomik üretkenlik kabiliyetlerinin belirlenmesi sürdürülebilir bir yeşil ekonominin yaratılması açısından önemlidir. Ancak üretkenlik kabiliyetlerinin tam olarak tanımlanabilmesi ve ölçülebilmesi zordur. Bir dizi çaba, ülkelerin ticaret verilerini kullanarak üretkenlik kabiliyetleri hakkında bilgi oluşturmaya çalışmaktadır. Temel varsayım, ülkenin bir üründe karşılaştırmalı üstünlüğü varsa, o ürünü rekabetçi bir şekilde üretme kabiliyetine sahip olması gerektiğine

dayanmaktadır. Ticaret verileri, ticarete konu olan mal ve hizmetler hakkında zaman ve mekân açısından karşılaştırılabilir detaylı ve zengin bilgi kaynağı sunması bakımından avantajlıdır. Mealy ve Teytelboym (2022: 2-3), ülkelerin yeşil üretkenlik kabiliyetlerini ticaret verilerinden inceleyen ve gelecekteki yeşil ürünlerin fırsatlarına odaklandığı çalışmasında, yeşil ticareti kolaylaştırabilecek daha kapsamlı bir yeşil ürün veri setinin sağlanması gerektiği üzerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda, özellikle yeşil ticareti kolaylaştırabilecek sektörel bazda ekonomik üretkenlik kabiliyetlerinin belirlenmesine ilişkin veriler, kadınların yeşil ekonomi sürecinde girişimcilik faaliyetlerinin şekillenmesinde önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Yeşil ekonomide kadın girişimcilik faaliyetlerine ilişkin farklı ülkelerde uygulanan bazı uygulamalar hususunda buraya kadar yapılan açıklamalar ışığında, sonuç olarak kadınların, sürdürülebilir kalkınma girişimlerinde yer alması için hükümetler, gerekli politikalarının benimsenmesi ve uygulamasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle kadınların, yüksek teknolojiye erişimine izin veren yeşil büyüme politikalarının oluşturulması eğitim alması ve becerilerinin geliştirmesi üzerine yapılan yatırımlar ekonomide yeşil büyümeyi desteklemektedir (Nevena, 2016: 98-101). Aynı zamanda yeşil ekonomiye başarılı bir geçiş ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için, kadınların sosyal refahının yanı sıra istihdamda cinsiyet eşitliğini sağlayacak sosyal politikaların uygulanmasının, genel sürdürülebilirliğe zarar vermeden mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı sorunların oluşmasını engellemesi söz konusudur (Görmüş, 2019: 50).

Sonuç ve Değerlendirme

Yeşil ekonomi modeli, dünyada yaşanabilir alanları tehdit eden doğa tahribatının yarattığı ekolojik krizleri azaltan, sera gazların ve biyoçeşitlilik kaybının azaltılmasını ve toplumsal adaleti hedefleyen, bireysel refahı artıran aynı zamanda kaynakların verimli kullanılmasının sağlanması gibi çok önemli kazançlar sunmaktadır. Bunun için sürdürülebilir kalkınma sürecinde sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmada önemli bir model olan yeşil ekonomiyi uygulamak için yeşil yakalı işler karakterize edilerek yeni girişimcilik faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Ekolojik kısıtlıkların, çevresel risklerin ortadan kaldırılması gibi spesifik hedefler ve uygulamalar getiren, toplumsal, ekonomik ve çevresel/ekolojik açıdan sürdürülebilir bir yaşamı mümkün kılan yeşil ekonomi ile ilgili girişimler artık bir alternatif değil bir zorunluluk olarak gündeme gelmiştir.

Bugün dünyada, çevre bilincinin gelişmesinin ilk aşaması olan çevre farkındalığının oluşmasındaki önemli rollerinden dolayı kadınların bir ülkenin kalkınmasında itici güç kabul edilen girişimcilik faaliyetlerinde yer alması ve desteklenmesi ayrı bir önem teşkil etmektedir. Cinsiyetin çevresel tutumlar üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalarda da, kadınların erkeklere kıyasla çevreye karşı daha olumlu tutum ve davranış sergilediklerini göstermektedir (Ahi ve Özsoy, 2015; Eagles ve Demare, 1999; Hounshell ve Ligett 1973; Goyal ve Grewal, 2017). Bundan hareketle, çevre bilinci kazandırılarak çevrenin

korunmasında ve iyileştirilmesinde yol gösterici bir etki yaratabileceğine istinaden, kadınların, sürdürülebilir kalkınma girişimleri kapsamında yeşil girişimcilik faaliyetlerinde bulunabilecekleri, çevresel korumaya ve yenilikçi çözümlerle değer yarattıkları gelişim odaklı dinamik pazarların oluşmasını sağlayabilir.

Mevcut çalışma kapsamında, yeşil ekonomide kadın girişimcilik faaliyetlerine ilişkin bazı uygulamalar hakkında verilen bilgiler ışığında, kadınların, yeşil işlere yönlendirilmesinde temel motivasyon çevreyi koruma ve sürdürülebilirliktir. Kadınlar, toplumun her alanında yaşadığı ayrımcılığı istihdam alanında da yaşamaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde yeşil büyümede yeni iş olanaklarının oluşması ile kadın girişimci sayısının artması istihdamının da artması açısından önemlidir.

Kadın istihdamının artırılması, yeşil ekonomiye geçilmesi ve sürdürülebilir anlamda toplumsal ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için uygun zeminin hazırlanmasında, hükümetlerin, üniversitelerin, valiliklerin, belediyelerin, sivil toplum örgütlerinin vb. farklı kurum ve kuruluşların profesyonel adımlar atmaları gerekmektedir. Yüksek teknolojiye erişime izin veren yeşil büyüme politikalarının oluşturulması için kadınların eğitim alarak becerilerini geliştirmesi gibi yeşil ekonomide büyümeyi destekleyici adımlar olmalıdır. Örneğin, yazılı ve görsel materyaller kullanılarak yenilenebilir enerji, sürdürülebilir tarım kooperatifleri, gelişmiş atık yönetimi gibi sosyal ve çevresel adaleti destekleyen farklı birçok projede iyi rol model olmuş kişilerin tanıtılması, kadınlara girişimcilik yoluyla yeşil işlerde istihdam fırsatları yaratabilir.

Bu çalışma konu ile ilgili kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Konu ile ilgili verilen örnek çalışmalar ve uygulamalar, kadınların, yeşil işlerde girişimci olmaya yönlendirme konusunda ilham vererek, çevreye duyarlılığını hayata geçirme konusunda yüksek düzeyde motivasyon sağlayabilir.

İlgili konuda gelecekte yapılacak çalışmalar için, araştırmacılara yeşil işlerde çalışan kadın girişimcilerin kişisel ve iş yaşamına ilişkin farklı desenlerde daha kapsamlı çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Affholder, J., & Box, T. M. (2004). Struggles of female entrepreneurs. In *Allied Academies International Conference. Academy of Entrepreneurship. Proceedings*, 10 (1): 3-8. Jordan Whitney Enterprises, Inc.
- Aybas, M. & Özçelik, G. (2020). Entrepreneurship as a career choice for women: A successful case study from Turkey. In *Macro and Micro-Level Issues Surrounding Women in the Workforce: Emerging Research and Opportunities*, 4: 89-108.
- Aşıcı, A. A. (2012). İktisadi düşüncede çevrenin yeri ve yeşil ekonomi: Karşılaştırmalı bir analiz. *Yeşil Ekonomi*, (Ed. Ahmet Atıl Aşıcı, Ümit Şahin), Yeni İnsan Yayını, II. Baskı, İstanbul: 35-56.

- Ahi, B. ve Özsoy, S. (2015). İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin çevreye yönelik tutumları: Cinsiyet ve mesleki kıdem faktörü, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (1): 31-56.
- Barbier, E. B. (2012). The green economy post Rio+ 20. *Science*, 338(6109): 887-888. <https://doi.org/10.1126/science.1227360>
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(49): 559-569. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1608>
- Bozkurt, Ö., Xheneti, M., & Vicky. (2022). On the front line of the circular economy: The entrepreneurial, identity and institutional work of a female entrepreneur towards the circular transition. *Work, Employment And Society*, 36(1): 156-166. <https://doi.org/10.1177/09500170211043005>
- Barbiroli, G. (2011). Economic consequences of the transition process toward green and sustainable economies: Costs and advantages. *International Journal Of Sustainable Development & World Ecology*, 18(1): 17-27. <https://doi.org/10.1080/13504509.2011.541592>
- Barbiroli, G., & Raggi, A. (2003). A method for evaluating the overall technical and economic performance of environmental innovations in production cycles. *Journal of Cleaner Production*, 11(4): 365-374. [https://doi.org/10.1016/S0959-6526\(02\)00058-6](https://doi.org/10.1016/S0959-6526(02)00058-6)
- Barbiroli, G. (1996). New indicators for measuring the manifold aspects of technical and economic efficiency of production processes and technologies. *Technovation*, 16(7): 341-356. [https://doi.org/10.1016/0166-4972\(96\)00024-7](https://doi.org/10.1016/0166-4972(96)00024-7)
- Brand, U. (2012). Green economy–the next oxymoron? no lessons learned from failures of implementing sustainable development. *Gaia-Ecological Perspectives For Science And Society*, 21(1): 28-32. <https://doi.org/10.14512/gaia.21.1.9>
- Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50: 1011-1028.
- Bowen, D. D., & Hisrich, R. D. (1986). The female entrepreneur: A career development perspective. *Academy of Management Review*, 11(2): 393-407. <https://doi.org/10.5465/amr.1986.4283366>
- Calás, M. B., Smircich, L., & Bourne, K. A. (2009). Extending the boundaries: Reframing “entrepreneurship as social change” through feminist perspectives. *Academy of Management Review*, 34(3): 552-569. <https://doi.org/10.5465/amr.2009.40633597>
- Chen, X., Li, H., Qin, Q., & Peng, Y. (2021). Market-oriented reforms and china’s green economic development: An empirical study based on stochastic frontier analysis. *Emerging Markets Finance And Trade*, 57(4): 949-971. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2019.1694885>
- DeMartino, R., & Barbato, R. (2003). Differences between women and men MBA entrepreneurs: exploring family flexibility and wealth creation as career motivators. *Journal of Business Venturing*, 18(6): 815-832. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(03\)00003-X](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(03)00003-X)

- Domaracká, L., Seňová, A., & Kowal, D. (2023). Evaluation of eco-innovation and green economy in eu countries. *Energies*, 16(2): 962. <https://doi.org/10.3390/en16020962>
- Ecevit, Y. (1993), Kadın girişimciliğin yaygınlaşmasına yönelik bir model önerisi”, kadın girişimciliğe özendirme ve destekleme paneli bildiriler ve tartışmalar (Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Eğitim Serisi), 74: 15-34.
- Eagles, P. F, Demare, R. (1999). Factors influencing children's environmental attitudes. *The Journal of Environmental Education*, 30(4): 33-37. <https://doi.org/10.1080/00958969909601882>
- European Commission (2019) (2023, 7 Temmuz), What is The European Green Deal. European Commission: [https:// Ec.Europa.Eu/ Commission/ Presscorner/ Api/ Files/Attachment/859152/What_Is_The_Europea N_Green_Deal_En.Pdf.Pdf](https://Ec.Europa.Eu/Commission/Presscorner/Api/Files/Attachment/859152/What_Is_The_Europea_N_Green_Deal_En.Pdf.Pdf).
- Goyal, J., & Grewal, H. S. (2017). Impact of environmental awareness on environmental attitudes a comparative study of males and females in Uttarakhand, India . *Indian Journal Of Health And Well-Being*, 8 (12): 1468-1471.
- Görmüş, A. (2019). Yeşil ekonominin istihdam üzerindeki yansımaları ve yeşil işler: Cinsiyet temelli bir modelleme ile ingiliz işgücü anketinden bulgular, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 76: 29-66.
- Grifford, R., Hay, R. & Boros, K. (1983). Individual differences in environmental attitudes, *The Journal Of Environmental Education*, 14: 19-23. <https://doi.org/10.1080/00958964.1983.10801933>
- Gustafsson, S., & Jacobsson, R. (1985). Trend in female labor force participationin Sweden . *Journal of Labor Economics*, 3 (1): 256-274.
- Güney, S. (2006). Kadın girişimciliğine genel bir bakış. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1): 25-43.
- Halkos, G., & Gkampaoura, E. C. (2021). Where do we stand on the 17 sustainable development goals? an overview on progress. *Economic Analysis And Policy*, 70: 94-122. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.02.001>
- Hounshell, P. B. & Liggett, L. (1973). Assessing the effectiveness of environmental education. *The Journal of Environmental Education*, 5(2): 28-30. <https://doi.org/10.1080/00958964.1973.10801810>
- Hisrich, R.D. & Peters, M.P. (2002), *Entrepreneurship*, Fifth Edition, McGraw Hill.
- Iula-Emme (1997), Yerel gündem 21, Türkiye’de yerel gündem 21’lerin teşviki ve geliştirilmesi projesi bülteni, İstanbul, Kasım. İGDAŞ (İstanbul Gaz Dağıtım Anonim Şirketi) (1997); Dünya Dinleri ve Ekoloji Dizisi, 1, 2, 3, 4, 5, İGDAŞ Yayınları, İstanbul.
- International Labour Organization (ILO), (2023a, 4 Ağustos). <https://www.ilo.org/>.
- International Labour Organization (ILO), (2023b, 15 Temmuz). <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/lang--tr/index.htm>.
- International Labour Organization (ILO) (2015), Yeşil Ekonomide İnsana Yakışır İşler: Türkiye’den İyi Örnekler Vaka Çalışması / International Labour

- Organization (ILO) Office for Turkey, Ankara. <https://www.ilo.org/tr/publications/yesil-ekonomide-insana-yakisir-isler-turkiyeden-iyi-ornekler-vaka-calismasi>
- İrmiş, A., Durak, İ. ve Özdemir, L. (2017), *Girişimcilik Anadolu Kent Girişimciliğinden Örnekler*, Ekin Kitabevi, 2.Baskı, Bursa.
- Keskin, S. (2017). Kadın ve erkek girişimciler arasındaki farklılıklar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 64-76.
- Kızılgöl, Ö. A. (2012). Kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri: Ekonometrik bir analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (1): 88-101.
- Kuşat, N. (2013). Yeşil sürdürülebilirlik için yeşil ekonomi: Avantaj ve dezavantajları, Türkiye incelemesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8(29): 4896-4916.
- Mastini, R., Kallis, G., & Hickel, J. (2021). A green new deal without growth?. *Ecological Economics*, 179: 106832. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106832>
- Lawson, R. (2006). An overview of green economics, *International Journal of Green Economics*, 1(2): 23-36. <https://doi.org/10.1504/IJGE.2006.009335>
- Loiseau, E., Saikku, L., Antikainen, R., Droste, N., Hansjürgens, B., Pitkänen, K., ... & Thomsen, M. (2016). Green economy and related concepts: an overview. *Journal Of Cleaner Production*, 139: 361-362. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.08.024>
- Lobo, N. S. (2021). Ulusötesi şirketlerin doğa, müşterekler ve kadınların yaşamı üzerinde ilerlemesi. *Şirket İktidarına Feminist Eleştiri*, 1. Baskı, Ankara: 59-82.
- Lorek, S., & Spangenberg, J. H. (2014). Sustainable consumption within a sustainable economy–beyond green growth and green economies. *Journal Of Cleaner Production*, 63: 33-44. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.08.045>
- Maziriri, E. T., Mapuranga, M., Maramura, T. C., & Nzewi, O. I. (2019). Navigating on the key drivers for a transition to a green economy: Evidence from women entrepreneurs in South Africa. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(2): 1686-1703.
- Mealy, P., & Teytelboym, A. (2022). Economic complexity and the green economy. *Research Policy*, 51(8): 1-24. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.103948>
- Mitić, N., Srebro, B., Popović, J., Kvirgić, G., & Dedjanski, S. (2021). Factors influencing the development of green women's entrepreneurship in Serbia. *Economics of Agriculture*, 68(3), 627-645.
- Munasinghe, M. (1993). *Environmental economics and sustainable development*, 3, World Bank Publications. Wash. DC, USA.
- Munasinghe M. (2001), Sustainable development and climate change: Applying the sustainomics transdisciplinary meta-framework, *International Journal of Global Environmental Issues*, 1(1): 13-55. <https://doi.org/10.1504/IJGENVI.2001.000970>
- Navale, A. B. (2013). Developing entrepreneur skills for corporate work. *Research Directions*, 1(4):1-3.

- Nevena, P. (2016). Women in the green economy. *Journal of Women's Entrepreneurship and Education*, (1-2): 97-110.
- Odabaşı, Y. (2005). *Girişimcilik*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1567, Eskişehir
- O'Neill, K., & Gibbs, D. (2016). Rethinking green entrepreneurship - fluid narratives of the green economy. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 48(9): 1727-1749. <https://doi.org/10.1177/0308518X16650453>
- Özyol, A. İ. (2013). Sürdürülebilir yeşil kalkınma ve kadın. *Fe Dergi*, 5(2): 133-138. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000105
- Okereke, C., Coke, A., Geebreyesus, M., Ginbo, T., Wakeford, J. J., & Mulugetta, Y. (2019). Governing green industrialisation in africa: assessing key parameters for a sustainable socio-technical transition in the context of ethiopia. *World Development*, 115: 279-290. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.11.019>
- Özçağ, M., & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma anlayışında yeni bir boyut: Yeşil ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2): 303-324. <https://doi.org/10.18026/cbusos.85473>
- Pearce, D., Markandya, A., & Barbier, E. (1989). *Blueprint 1: For A Green Economy* (1st Ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315070223>
- Pearce, D. (1992). Green economics. *Environmental Values*, 1(1): 3-13. <https://doi.org/10.3197/096327192776680179>
- Shuai, S., & Fan, Z. (2020). Modeling the role of environmental regulations in regional green economy efficiency of china: Empirical evidence from super efficiency dea-tobit model. *Journal of Environmental Management*, 261, 110227. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110227>
- Sumathi, K., Anuradha, T. S., & Akash, S. B. (2014). Green business as a sustainable career for women entrepreneurs in Indian opinion survey. *Advances in Management*, 7(5): 46-51.
- Jacobsen, N. B. (2006). Industrial symbiosis in kalundborg, Denmark: a quantitative assessment of economic and environmental aspects. *Journal of Industrial Ecology*, 10 (1-2): 239-255. <https://doi.org/10.1162/108819806775545411>
- Johansson, A. (2002). Industrial ecology and industrial metabolism: Use and misuse of metaphors. R.U. Ayres, L.W. Ayres (Eds.), *A Handbook Of Industrial Ecology*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, 70-78.
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. Varlık Yayınları.
- Turna, E. ve Baycan, T (2022), Yeşil Ekonominin İtici Gücü Olarak Yeşil Girişimcilik. Yeşil Ekonomi: Araştırmacılar Konferansı, İstanbul: 39-59
- Türkoğlu, Faruk, Millet'in Efendisi Girişimci, *Kayseri Ticaret Odası Yayınları*, 60, Kayseri, 2007.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2021), Yeşil mutabakat eylem planı, <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023, 7 Haziran), <https://data.tuik.gov.tr/>

- Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) (2023, 20 Mayıs), <https://kagider.org/tr/>
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)(2023, 5 Mayıs), <https://tubitak.gov.tr/tr>
- United Nations. (1987). Our common future. World commission on environment and development report. (2023, 1 Mayıs), <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- United Nations, (2023, 30 Mayıs), <https://sdgs.un.org/goals#history>
- UNEP (2011), Towards a green economy pathways to sustainable development and poverty eradication, (2023, 20 Mart). <https://www.unep.org/resources/report/towards-green-economy-pathways-sustainable-development-and-poverty-eradication-10>
- UN Commission on Sustainable Development, The Future We Want: Zero Draft of The Outcome Document (UNCSD, 2012), (2023, 28 Mayıs) <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/733FutureWeWant.pdf>
- Yeşim, C., & Karataş, A. (2007). Yerel ekonomilerde kalkınmanın itici gücü olarak kadın. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(3): 251-261